

ВЯРА И РАЗУМ В РЕЛИГИОЗНАТА ЖУРНАЛИСТИКА

КАТЯ МИХАЙЛОВА

УНСС

ORCID ID 0000-0002-0599-2913

k.mihaylova@unwe.bg

Katia Mihailova. FAITH AND REASON IN RELIGIOUS JOURNALISM

Abstract: The paper is focused on religious journalism and presents an attempt for elaboration of theoretical definition of the concept. A review of the scientific bibliography in the field of media and communications, media sociology and sociology of religion from the second half of the XX century to the present, as well as of theological scientific periodicals in the last century, has been made. The results do not show high popularity of the concept of “religious journalism” in the reviewed Bulgarian literature, but it and its synonyms are present in foreign-language literature. At the same time, the Bulgarian media increasingly include content reflecting activity in the so-called religious field. This practical obviousness has led to an attempt to define religious journalism and its variety of types. A peculiar emphasis has been placed on Christian journalism.

Keywords: Christian journalism; church journalism; faith; reason; religious journalism

Увод

Хипотезата за необходимост от специализирана журналистическа компетентност и умения за отразяване на религиозна, християнска, църковна проблематика се прояви след трите телевизионни интервюта, които новоизбраният български патриарх Даниил даде в началото на патриарше-

ското си служение за трите национални телевизии БНТ, Нова ТВ и bTV¹. Интервютата показаха три различни журналистически стила, три палитри от религиозна и светска журналистическа компетентност, три кръга от тематични акценти и три журналистически гледни точки към ролята на Църквата, Патриарха, православието в държавата и политиката, обществото и културата. Възникна изследователският въпрос дали и как е изследвано и теоретизирано предметното поле, формирано между журналистика и религия, църква и медии, както и дали именно в него не се обособява т.нар. религиозна, християнска, църковна журналистика. Последва още едно питане: Що е то религиозна, църковна журналистика и има ли място в журналистическите теория и практика? Отговори, изведени въз основа на теоретично изследване, са представени в студията.

Целта е да се очертаят възможни дефинитивни рамки на религиозната журналистика като самостоен вид журналистическо творчество и реализация. За постигане на целта е прегледана научната библиография в областта на медиите и комуникациите за периода 1990–2022², както и съчинения в областта на журналистическата теория, медийната социология както и социология на религията от втората половина на ХХ в. до 1990 г. Тъй като религиозната журналистика предполага не само осмисляне от страна на медиязнанието и социологията, но и от теологията, то е направен и преглед на течението на основни заглавия в богословската научна периодика, като Годишник на Софийски университет – Богословски факултет, сп. „Духовна култура“ и др. В прегледа са включени и статии от „Църковен вестник“, както и статии от светски или религиозни онлайн медии.

Тук е необходимо да се въведат три методически пояснения. Първото е пространствено. Изследването е фокусирано върху български изследвания в областта на религиозната журналистика. Включен е и преглед и на руско-англоезична научна литература в търсене на дефинитивните очертания на

¹ ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Ролята на църквата е да покаже на хората, че има път: Интервю; Водещ Бойко Василев. БНТ Панорама [online], 19.07.2024 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://bnt.bg/news/-v371619-330864news.html>; ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Благословията на Патриарха: Интервю; Водещ Даниела Тренчева [video]. Нова ТВ Ничия земя [online], 04.01.2025 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://shorturl.at/nJmRj>; ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Патриарх Даниил – от монах до духовен водач на българите: Интервю; Водещ Светослав Иванов [video]. bTV. 120 минути [online], 12.01.2025. Available from: <https://www.btv.bg/shows/120-minuti/videos/patriarh-daniil-ot-monah-do-duhoven-vodach-na-balgarite.html> ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Патриарх Даниил – от монах до духовен водач на българите: Интервю; Водещ Светослав Иванов [video]. bTV. 120 минути [online], 12.01.2025 [21.03.2025]. Available from: <https://www.btv.bg/shows/120-minuti/videos/patriarh-daniil-ot-monah-do-duhoven-vodach-na-balgarite.html>

² ЦВЕТКОВА, Милена (авт.-състав.); ВЪЛКАНОВА, Веселина; СТЕФАНОВ, Валери (н.ред.); ВЕЛИЧКОВ, Петър (библ. ред.). Медии и комуникации. Научна библиография 1990–2022 г. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022.

понятието „религиозна журналистика“. Второто е времево. Теоретичният преглед е ограничен в рамките на последните 100 години. Това време обхваща основаването на двата факултета на Софийския университет – Богословски през 1923 г. и Журналистически през 1954 г., и формирането в тях на научни и изследователски школи, които е възможно да се занимават с изследвания в полето на религиозната журналистика. Третото пояснение е логично следствие от първите две. Известно е, че пространството и времето формират хронотоп, не само литературен по Михаил Бахтин³, но и социален⁴, в който се проявяват ценностите и културата, разумът и вярата. В хронотопа „България – ХХ–ХХІ в.“ традиционното вероизповедание е православно християнското, което поставя фокус именно върху християнската, православна, църковна журналистика – тази, която отразява православната вяра, ценност, култура, мислене и чиято основна институция е единната, свята, съборна и апостолска Църква.

Понятието „религиозна журналистика“ в научната литература

Три са основните научни направления, в които е направен литературен преглед със задача да се установят известните в теорията дефинитивни ракурси към понятието „религиозна журналистика“ – комуникация и медии, социология на медиите и религията, богословие.

Българското медиязнание, включително социология на медиите и комуникациите след 1990 г., е представено в „Медии и комуникации. Научна библиография“⁵. Освен „Научната библиография“ са прегледани и изследвания в областта, датирани след 1954 г. и публикувани в специализираната научна периодика или като самостоятелни монографии. 1954-та е годината, в която е основан Факултетът по журналистика към Софийския университет като образователен и научноизследователски център. Приблизително десет години по-късно започват и първите национално представителни емпирични изследвания на телевизионната аудитория в Център за програми и социологически проучвания към Комитета за българско радио и телевизия⁶. Въвежда се и се теоретизира понятието „обратна връзка“, за да се стигне до

³ БАХТИН, Михаил. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975

⁴ МИХАЙЛОВА, Катя. Интелектуалците в антиинтелектуална ситуация. Пловдив: ИК-ВУСИ, 2023

⁵ ЦВЕТКОВА, Милена (авт.-състав.); ВЪЛКАНОВА, Веселина; СТЕФАНОВ, Валери (н.ред.); ВЕЛИЧКОВ, Петър (библ. ред.). Медии и комуникации. Научна библиография 1990–2022 г. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022

⁶ НИКОЛОВ, Елит. Съвременето мое. София: Пропелер, 2017; НИКОЛОВ, Елит. Съвременето наше. София: Пропелер, 2017

системна социологическа теория за медиите и комуникациите в монографията на Тодор Петев „Към социология на масовата комуникация“ от 1979 г.⁷

Без претенции за изчерпателност на прегледа на научна литература в посочения период, а само в рамките на произведенията в обхвата на настоящото изследване, ясно се вижда липсата на понятието „религиозна журналистика“ или негови синонимни.

Българската социология преди 1990 г. се занимава с религиозността на българското население – тук се визира едноименното мащабно емпирично социологическо изследване от 1962 г.⁸ Прави и други изследователски опити в полето на религията, но трудно се откриват научни произведения, занимаващи се с общественото комуникиране на религията и в частност – православието, чрез медиите. Причините за това са множество, част от тях добре изследвани и познати. Но тази студия не търси причините, а установява състоянието. Подобна празнина се забелязва и в частносоциологическите дисциплини – социологията на религията, на медиите и комуникациите след 1990 г.

Разгледаните научни публикации, теоретизиращи проблеми на медиите, журналистиката и обществената комуникация, както преди, така и след 1990 г., по-скоро не показват изследователски интерес към религиозната журналистика. Предметният индекс на библиографската колекция след 1990 г.⁹ например съдържа 50 дескриптивни предметни рубрики по термина „журналистика“ – възрожденска, телевизионна, гражданска, бизнес и икономическа, литературна, спортна, културна и др., но липсват, религиозна, християнска, църковна, мюсюлманска журналистика. Подобен резултат води към хипотезата, че е възможно проблеми на религиозната журналистика да се обсъждат в публикации, индексирани в други предметни рубрики като „медии“ и „преса“, но няма църковни, християнски, религиозни медии или преса като възможни комуникационни канали за религиозна журналистика. Може да са индексирани и като предметни вариации на „образ“, който се изгражда чрез журналистиката в хода на комуникацията, но няма църковен, религиозен образ.

В предметния индекс се откриват 9 публикации по предмет „религия“ (8 на български и 1 на английски език) и още няколко, класирани в други предметни рубрики, обсъждащи българския православен етос, религиозната идентичност и толерантност, отношението медии и религия, медиите като пространство за междурелигиозен диалог, проблеми на религиозните

⁷ ПЕТЕВ, Тодор. Към социология на масовите комуникации. София: БАН, 1979

⁸ МИХАЙЛОВ, Стоян. Социологията в България след Втората световна война. София: М-8-М, 2003

⁹ ЦВЕТКОВА, Милена (авт.-състав.); ВЪЛКАНОВА, Веселина; СТЕФАНОВ, Валери (н.ред.); ВЕЛИЧКОВ, Петър (библ. ред.). Медии и комуникации. Научна библиография 1990 – 2022 г. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022.

малцинства, комуникационни аспекти в образованието по религия, комуникацията между църквата и подрастващите, протестантски вестник, медийно представяне на религиозното културно наследство, иконата като медия, имиджа на Българската православна църква, религиозни онлайн медии, телевизионни и радиопредавания с религиозна проблематика. Очертаният тематичен кръг обхваща 33 публикации¹⁰ от общо 6480 библиографски единици, включени в колекцията. Това не е недостатък на научната библиография, а обективно състояние на изследванията в полето на и около религиозната журналистика у нас.

Прегледът на богословската научна периодика показва подобни резултати. Разгледани са томовете на Годишник на Софийския университет – Богословски факултет от 1923 до 2023 г., теченията на списанията „Богословска мисъл“ от 1995 до 2023 г., „Духовна култура“ – 1990–2023 г., „Светодавец“ – 2015–2024 г., „Мисъл, слово, текст“ – 2016–2024 г., както и отделни сборници от конференции или тематични колекции. В полето религия и комуникация, църква и медии, но не религиозна или църковна журналистика, са открити няколко публикации, които разглеждат българската православна църква в съвременната медийна среда, проблематизират богословието в контекста на различни медийни рефлексии и подсказват възможна връзка между църковна и медийна комуникация¹¹.

На този фон се отличават изследванията на Зорница Гюрова от 2007 и 2016 г.¹² като първи в предметното поле на религиозната православна телевизионна журналистика. В студията от 2007 г. се проблематизират еднаквостите и различията между журналистите и богословите, което може да се приеме като опит за дефиниране на профила на правещия религиозна журналистика – журналист с богословска култура или богослов с журналистическа. В монографията от 2016 г. се представя съдържателен анализ на значимите телевизионни православни предавания както и интервюта с автори, режисьори и водещи. Потвърждава се профилът на журналиста бо-

¹⁰ Това са библиографски единици №374, 493, 539, 645, 1211, 1562, 1730, 1836, 2048, 2059, 2377, 2493, 3426, 3642, 3662, 3664, 4440, 4495, 4496, 4654, 5213, 5695, 5733, 5860, 5963, 5994, 6015, 6022, 6028, 6307, 6329, 6346.

¹¹ АЛЕКСАНДРОВ, Андриан. Богословието днес между духовната хармония и разнообразието от рефлексии в медиите. В: НАЗЪРСКА, Жоржета (и кол. ред.). Хармония в различията. София: Акад. изд. За буквите – О писменехъ, 2021, с. 141–154; АЛЕКСАНДРОВ, Андриан. Практическото богословие на XXI век: между медийната, научната и църковната комуникация. Мисъл, Слово Текст, Т. 3, 2021, с. 3–14; НУШЕВ, Костадин. Българската православна църква и съвременната медийна среда. Светодавец, 2020, по 3, 2020, с. 34–37.

¹² ГЮРОВА, Зорница. Образ и послание – богословска и журналистическа интерпретация. В: Годишник на Софийския университет. Факултет по журналистика и масова комуникация: Т. 13, 2007, с. 403–422; ГЮРОВА, Зорница. Образът е медия: Православие и телевизия в България. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2016.

гослов и се допълва специфика на медията – телевизията, и медийния продукт, чрез които се проявява религиозната журналистика.

Анализът на телевизионните предавания за православие е допълнен от Благовест Илиев¹³ през 2022 г. и след това чрез изследването на телевизионното битие на православието в историята на българската телевизията през 2024 г.¹⁴ Българските онлайн радиостанции за религия като религиозни медии са изследвани от Вяра Ангелова през 2014 г.¹⁵, а религиозните онлайн сайтове като онлайн медии за религия от Мартин Кирилов през 2019 г.¹⁶

В обобщена перспектива литературният преглед показва изследователски дефицит в полето на религиозната журналистика. Направен е опит за изследване на системните и дори социологически взаимоотношения между религия и журналистика, на взаимодействието между двете основни обществени институции – църквата и медиите, между които се ситиуира полето на религиозната журналистика, който може да се приеме като стъпка към изграждане на фундамента на религиозната журналистика. Факт са първи изследвания на медийното отразяване на религиозни проблематики, включително и как се изгражда имиджът на Българската православна църква в и чрез медиите. Предложени и апробирани са методики за анализ на печатни и онлайн медии с религиозна насоченост, на радио- и телевизионни предавания. Отделено е внимание на профила на журналиста или богослова като субект на религиозната журналистика, както и на особеностите на медиите, чрез които се реализира религиозната журналистика. Понятието „религиозна журналистика“ не е използвано в прегледаните научни изследвания и съответно липсва опит за неговото теоретично дефиниране. Същевременно практиката на ежедневието непрекъснато създава нови и нови социални

---

¹³ ИЛИЕВ, Благовест. Силата на думите – тенденции и предизвикателства пред църковния PR за ролята и мястото на църквата в медиите. Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика [online], 15.06.2022 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/silata-na-dumite-tendentsii-i-predizvikelstva-pred-tsarkovniya-pr-za-rolyata-i-myastoto-na-tsarkvata-v-mediite>

¹⁴ МИХАЙЛОВА, Катя. „Иконостас“ в телевизионния екран. – В: ПЕШЕВА, Маргарита; МИХАЙЛОВА, Катя (състав. и ред.) Телевизията в България 2000-2013. Цифрова телевизия, медийно законодателство. Т. 3. Велико Търново: Фабер, 2024, с. 285–301.

¹⁵ АНГЕЛОВА, Вяра. Български онлайн радиостанции на религиозна тематика. – В: ШОПОВА, Татяна (състав. и ред.) Информационни технологии, култура, общество. Благоевград: Унив. изд. Неофит Рилски, 2014, с. 207–218

¹⁶ КИРИЛОВ, Мартин. Религии, нови религиозни движения и секти: Съвременната религиозна ситуация в българското интернет пространство. Медialog: електронно научно списание за изследване на медии, медийна култура и комуникации = Medialog [online], 2019, №6, с. 229–252 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://www.medialog-bg.com/?p=3316>

факти, които извикват необходимостта от професионална журналистика в полето на религията, християнството, православие, Църквата.

Обществената потребност от религиозна журналистика

Видим е, но не е изследван все още нарастващият интерес на медийната аудитория към проблематиката, като днес съвсем нередко аудиторията става създател на медийни продукти в областта на религиозното особено чрез социалните медии. Феноменът е съответен на развитието на субективната и обективната потребност от религия¹⁷ на личността и в обществото днес.

Както всяка друга обществена потребност, и религиозната следва да бъде задоволявана в баланс с останалите, за да се осъществи цикъл на обществено развитие.¹⁸ Социологически погледнато, религиозната потребност е основна в сферата на духовните потребности на обществото. Доколкото духовността създава визията, образът за обществото, то религията активно съучаства в този витално важен обществен процес. Църквата и религиозните институции имат основен ангажимент в удовлетворяването на религиозната потребност, но и училището може да съдейства – затова Българската православна църква има идея да установи религиозното образование в средното училище. Медиите също са съработници в изграждането на образа, на визията чрез задоволяването на религиозната потребност. Тяхното съработничество се изразява и чрез религиозната журналистика. Всъщност обществените потребности не се задоволяват единствено и само чрез пряко ангажираните институции, а изискват хармонизирани дейности от страна на множество обществени субекти.

Съвсем нескрита и дори осезаема е повишената обществена активност на религиозните институции у нас, в Европа и в света. Едно свидетелство за това са интервютата на българския патриарх, с които започва статията. Те далеч не са първата птичка на пролетта, а по-скоро показват, че пролетта вече е дошла и е необходимо тя да бъде отразена в медиите, за да достигне до съзнанието на аудиториите или до „колективното съзнание“ по понятието на Емил Дюркем.

Има теза, че на Църквата медии не ѝ трябва, защото благовестието се предава от човек на човек, от самата Църква към вяращите и невяращите, които сами намират Църквата, апостолите, пророците, учителите, благовестниците. Самата Църква обаче днес създава свои медии: „Пловдивска православна телевизия“, собственост на Пловдивската Св. Митрополия, „ТВ

¹⁷ САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Потръбностъ отъ религия. – В: САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Вбра и разумъ. Русе: Вбра и животь, 1940. с. 56–81.

¹⁸ МИХАЙЛОВ, Стоян. Социологическата система. София: М-8-М, 2010.

Епархийски глас“ – на Софийска Св. Митрополия, например, които са обективна предпоставка за развитие на религиозна журналистика и по-конкретно една нейна разновидност – църковната журналистика. Представеният тук литературен преглед не открива български научни изследвания на развитието, съдържанието, комуникационните модели на църковните медии.

Сред православната българска общност се налага понятието „християнска журналистика“, което е подвид на религиозна журналистика. През 2021 и 2022 г. фондация „Покров Богородичен“ провежда два конкурса за християнска журналистика „Казвайте истината“ и приема журналистически материали в областта на християнството. „Как присъства вярата в медиите?“ е въпрос, който проф. Иван Желев поставя в доклада си на Шестнадесетата световна среща на българските медии, проведена в Рилския манастир през 2021 г.¹⁹ Докладът акцентира върху отношението между „Църквата като основен представител на религиозната вяра сред българския народ“ и медиите като „добра възможност за разпространяване на Словото Божие и за жива проповед“. Именно това отношение е в основата на религиозната журналистика. Иван Желев подчертава, че изворът на българско публично слово и официална книжнина е Църквата, което отправя към размисли за ролята и функциите на религиозната журналистика в развитието на българските журналистика, култура и духовност.

Понятието „църковна журналистика“ като синоним или подвид на религиозната журналистика се среща в интервю на Александър Омарчевски за радио „Ватикана“ от 2015 г. Интервюто е по повод новооткритата магистърска програма „Вяра и медии“, която „цели да подготви богослови за работа в медиите – специализирани църковни и политематично светски издания. Обучението е насочено да подготви специалисти „църковни журналисти“, които познават особеностите на медийната комуникация и са компетентни в областта на вероизповеданията, на църковната структура и традиция“, пише в квалификационната характеристика на магистърската програма, днес преименувана на „Църква и медии“. На въпрос за състоянието на „църковната журналистика“ към 2015 г. професорът отговаря: „Ако говорим за църковна журналистика, има и предавания, и сайтове, вестници, които обръщат внимание върху църковните събития, църковността и църквата, но има какво да се желае“²⁰. Наличието на медии, отворени за църковната или в по-широк контекст – за православната, християнската или религиозната проблемати-

¹⁹ ЖЕЛЕВ, Иван. Взаимодействието на Църквата и медиите предполага взаимна отговорност. Двери на православието [online]. 20.10.2021 [viewed 21.03.2025]. Available from: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100656/catid,29/id,70868/view/article

²⁰ ОМАРЧЕВСКИ, Александър. „Вяра и медии“ в Богословския факултет на СУ: Интервю; Владет Десислава Танчева. Радио Ватикана [online], 22.06.2015 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://shorturl.at/TPImL>

ка, все още не е религиозна или църковна журналистика, но е предпоставка за нейното развитие, което изключително зависи от характера, културата, религиозността, вярата и разума на религиозните журналисти. Защото е възможно, както пише в Резолюция на участниците в Международната православна конференция „Сътрудничеството между Църквата и медиите“ от 2004 г., „смислово изместване на религиозното съдържание от църковната тематика и свеждането му единствено до политически, етнокултурни и битови аспекти, наред с непочтително и неграмотно отношение към църковните въпроси“²¹.

Необходимостта от религиозна журналистика и подготовка на компетентни журналисти днес е повече от очевидна. За нея настоява времето, което все повече превръща религията и православията в геополитика, разгръща религиозни конфликти и войни, отваря път към единство на религиите, обезобразява сърцето и допуска метафизични и псевдохристиянски замъгления на човешкия разум. Времето е дошло за „повторно обръщане на света в християнството“, както предлага Георги Флоровски²². В това време за религиозна, християнска, католическа, протестантска журналистика, за която англоезичната научна литература говори. Руската също – тя добавя и понятието църковна, или още православна журналистика. В прегледаната тук българска научна литература синонимното понятийно гнездо: религиозна – християнска – православна – църковна журналистика, не е застъпено. Затова в следващия параграф е представен опит за дефинитивно очертане на понятието „религиозна журналистика“ като обединяващо синонимното гнездо.

Дефинитивни измерения на религиозната журналистика

Първото необходимо уточнение е, че религиозната журналистика е вид светска журналистика. Определението „религиозна“ насочва към сферата и тематиката, в която тя е специализирана, а не към дихотомията „религиозно – светско“. В този смисъл може да се каже, че религиозната журналистика е вид тематично специализирана журналистика също като икономическата и бизнес журналистиката, политическата, спортната, културната, арт журналистиката и др.

Следвайки генетичния структурализъм на Пиер Бурдийо, религиозната журналистика формира субполе в журналистическото поле, което се занимава с медийно отразяване на религиозна проблематика. Това е вид специализирана журналистика, която следи и опубличностява религиозното поле:

²¹ Църква и меди: резолюция. Православие.бг. [online], 09.09.2005 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://www.pravoslavie.bg/?p=359>

²² ФЛОРОВСКИ, Георги. Библия, църква, предание. София: Валдекс, 2003, с. 12.

религиозни дейци, хабитус, правила на играта, разпределение на икономически и културен капитал в полето. Религиозната журналистика е връзка между две обществени полета – религиозното и журналистическото, между които се ражда специфичният продукт – религиозни медии; медийно съдържание с религиозна тематика; журналисти, отразяващи религиозни процеси.

В призмата на структурния функционализъм и особено на българския макромодел за обществото като социологическа система, върху чиято основа се поражда българската социология на медиите, религиозната журналистика е обществена дейност, чрез която се задоволяват информационни, комуникационни и религиозни, т.е. духовни обществени потребности. Тя е събирателна точка между три сфери на обществени потребности: сфера на духовни потребности, на комуникация и транспорт, на възпроизводство на населението.

Религиозната журналистика може да се раздели на подвидове съобразно религията, която отразява. Така в литературата се говори за християнска и мюсюлманска журналистика, за протестантска, католическа и православна (ортодоксална). В рускоезичната литература се среща и понятието „църковна журналистика“, като в отделни публикации е поставен знак за равенство между религиозната и църковната²³. Сравнителният знак би следвало да е „по-голямо >“ в полза на религиозната журналистика, доколкото тя е обобщаващият вид, разделен на други видове според религията, която се отразява, деноминацията или според основната религиозна институция – в случая Църквата. В тази логика църковната журналистика е християнска религиозна журналистика, която се занимава с институционални църковни въпроси, доколкото Църквата е основна християнска институция. Тук отново стои въпросът: Светска ли е църковната журналистика? И отговорът е да.

Сред потока от съвременно българско медийно съдържание може да се открият примери за всички посочени видове религиозна журналистика. Това е естествено, доколкото журналистиката отразява обществения живот в неговото разнообразие и пъстрота, а в българското общество заедно с традиционното източноправославно вероизповедание съжителстват и други религиозни изповедания. Изследването „Промяна на знаците: Медии и религия“ дава емпирични факти, но валидни за 1997 г.²⁴ Други изследвания след това, посочени в научната библиография за медии и комуникации 1990–2022, също се спират върху религиозното съдържание в медиите. Те налагат едно следващо дефинитивно уточнение на религиозната журналистика. Не всяко журналистическо съдържание, което включва религиозна компонента, е религиозна журналистика. Има множество политически, ико-

²³ ПОЗДЯНКОВА, Е. Г. Църковная журналистика: история и современность. Курган: Курганского гос. ун-та, 2010

²⁴ Промяна на знаците: Медии и религия: Специално издание на „Обектив“. София: Български хелзински комитет, 1997.

номически, културни новини и репортажи, аналитични и публицистични материали, които се занимават с религия, но си остават предмет на политическа, икономическа, културна журналистика. При религиозната журналистика икономическото, културното, а също не и спортното и модното, се разглеждат като следствие от религиозното. Водеща е религията, религиозното поле, религиозната потребност. В този смисъл тя е журналистика за духовността или духовна журналистика, чрез която се изгражда образ, визия за човека, живота, ценното и безценното, общността, обществото, държавата, света.

Тук изниква въпросът що е то духовност, духовно, който има множество отговори днес. Ето възможна тяхна проекция, в която да се открие религиозната журналистика като свързана с духовността, като духовна журналистика. Най-напред е синонимната връзка между религиозност и духовност и следователно да говорим за религиозна и духовна журналистика е все едно и също. Но не е, защото синонимите са близки по значение, а не еднакви. Духовността се основава върху религията и вярванията, върху науката и културата, върху висшата нравственост и ценности на едно общество и следователно религиозната журналистика изразява само един от аспектите на духовността. Важно е да се отбележи, че аксиологическият компонент в структурата на духовността в голяма степен се формира от религията.

Във философската призма духовността е опозиция на материалността на битието, духовното е поставено срещу идеалното. Изкусително е духовното да се постави над материално и да се каже, че религиозната журналистика е нематериална, тя се занимава с идеалните форми на съзнанието. Но едва ли това би издържало проверката на въпроса как се проявява идеалното, духовното в този днешен свят, освен чрез материалното. В тази логика религиозната журналистика е синтез на дух и тяло, на идеално и материално, на съдържание и форма, а не абстрактно занимание с небесни същности например.

Духовността се свързва и с нерелигиозни духовни учения, които търсят усъвършенстване на способността на човека за овладяване и балансиране на дух, душа и тяло; мисли, чувства, действия, вследствие на което той съзнателно използва и трансформира енергията си за постигане на дадена цел или желана реалност. Журналистика въз основа на подобни духовни учения и школи не е религиозна. Религиозното съзнание по-скоро е в тяхна опозиция.²⁵

---

²⁵ САПУНДЖИЕВЪ. Евтимий. Писма за Джновизъма. София: Св. Синодъ на българската църква, 1923

Има едно съвременно интересно тълкуване на духовността, което изключва религиозността. Според него духовността е новото холистично обяснение на живота и силата на човека, възникнало вследствие от „провала на световните религии“ да устоят смисъла, което те предлагат, т.е. духовността е пострелигиозен обществен феномен²⁶. В тази логика религиозната журналистика по-скоро не е духовна. Това виждане остава встрани от основната мисловна координата на текста поради неприемане на тезата за „провал на световните религии“ и празни полета в търсенето на смисъл.

Е. Г. Поздянкова разглежда следните видове религиозна журналистика: конфесионална (вероизповедна), богословска, религиоведческа, религиозно-историческа, религиозно-политическа и религиозно-правна.²⁷ Критериите за подвидовото обособяване са тематично-съдържателен и методологически. Тези критерии са приложими не само към видово разделение на църковната журналистика, както е предложил авторът, но още повече към систематизацията на религиозната журналистика. Всеки вид религиозна журналистика, определен спрямо религията, с която тя се занимава, има тези подвидове, доколкото самите те имат методологически характер.

Що се отнася до християнската журналистика, в българските медии може да се открият примери от всеки подвид. Изборът на Негово Светейшество българския патриарх Даниил на 30 юни 2024 г., а и предходният избор на Сливенски митрополит на 26 май 2024 г. бяха отразени в медиите включително чрез религиозно-правната, а в този случай може да се каже и църковно-правната журналистика. Интересна връзка съществува между историята на българската журналистика и църковното право у нас. Религиозно-правната журналистика се занимава с религиозно-правни или църковно-правни въпроси. Авторът на първия български учебник по „Църковно право“ е Стефан Бобчев²⁸, който е и първият историк на българската журналистика според Филип Панайотов²⁹.

През 1894 г. Стефан Бобчев публикува „Преглед на българский печат 1844 – 1894 г.“, в който отбелязва функцията на българската преса за „народно-църковното и политическо освобождение.“ Това твърдение поражда хипотезата, че е възможно още в зората си българската журналистика да съдържа силен религиозен компонент, причислим към всички от посочените по-горе видове религиозна журналистика. Същата хипотеза се подсилва и от

²⁶ FLANAGAN, K.; JUPP, P. S. (eds.). *Sociology of Spirituality*. London: Routledge, 2016.

²⁷ ПОЗДЯНКОВА, Е. Г. *Церковная журналистика: история и современность*. Курган: Курганского гос. ун-та, 2010.

²⁸ БОБЧЕВЪ, Стефанъ. *Церковно право*. София: Печатница „Художник“, 1927.

²⁹ ПАНАЙОТОВ, Филип. Стефан Бобчев – първият историк на българската журналистика. Медиите между мисията и бизнеса. Юбилейна научна конференция, УНСС. София: ИК-УНСС, 2013, с. 13–15.

тезата на Дейвид Норд, че религиозната култура на Нова Англия от XVII в. е в корените на американското новинарство, което по-нататък се развива в логиката на божественото провидение³⁰. Защо хипотезата да не се провери чрез изследване на религиозната култура и журналистика у нас и функциите ѝ за формирането на журналистиката въобще? Иван Желев провокира подобно изследователско любопитство с тезата си, че у на „църковната традиция в издаването на християнски вестници, списания, брошури е още от възрожденски времена“ и още повече – „цялото българско публично слово и официална книжнина извират от Църквата след създаването на българската писменост и превода на Свещеното Писание от Св. братя Кирил и Методий и техните ученици“³¹.

Историята на журналистиката е огледало и на политическата, социалната, културната история на дадено общество. Същото е в сила и за религиозната журналистика. Хауърд Йенсен твърди, че американската религиозна журналистика е неизползван, но ценен източник за американската социална история, доколкото изследването на религиозната журналистика дава възможност за проследяване на „социалния разум“ на миналите епохи³². Не на историографската хронология на събитията, не на обстоятелствата, а на самия колективен разум като движеща сила на социалната динамика и еволюция. Може би е възможно към колективния разум да се добави и колективното съзнание, доколкото то се изгражда от колективните чувства, вярвания и представи, които в много голяма степен са формирани именно от религията. Религията е вяра и разум, особено християнската. Следователно и религиозната журналистика следва да отразява синтеза на вяра и разум, характерен за съответното колективно съзнание. Отразявайки го, тя способства за развитието на религиозността, за разпространението на религията в общността, не само на вярващите, но и на колебаещите се, невярващите, атеистите. Тук са вплетени и основните функции на религиозната журналистика – религиозно възпитание и повишаване на религиозната грамотност и култура, утвърждаване на религията и социална интеграция чрез вяра.

Ако има нещо, което устойчиво липсва днес в българската журналистика, то е вяра.

Не е учудващо предвид постистината, с която се опитваме да съжителстваме като човеци и като общество. „Когато Синът човечески дойде,

³⁰ NORD, D. Paul. Teleology and News: The Religious Roots of American Journalism, 1630-1730. The Journal of American History, 1990, vol. 77, no 1, pp. 9-38

³¹ ЖЕЛЕВ, Иван. Взаимодействието на Църквата и медиите предполага взаимна отговорност. Двери на православие [online], 20.10.2021 [viewed 21.03.2025]. Available from: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100656/catid,29/id,70868/view,article

³² JENSEN, Howard. The Rise of Religious Journalism in the United States. Chicago: The University of Chicago Dissertations & Theses, 1920.

ще намери ли вяра на земята?“, пита Евангелието (Лук. 18:8). Постистината е нещо отвъд истината. В нея вяра няма. В нея и истина няма. А религиозната журналистика е именно това – журналистика на вярата, разума, истината. Особено това се отнася за християнската религиозна журналистика, която предстои да бъде разгледана.

Християнската журналистика като вид религиозна журналистика

Примери за религиозна журналистика в българските медии има. При това може да се открият материали от всички разновидности на религиозната журналистика според религията, която отразяват. Доколкото традиционната религия у нас е източноправославното вероизповедание³³, то тук ще бъде отделено внимание именно на християнската религиозна журналистика. Ето как определят християнската журналистика членовете на журито в конкурса за християнска журналистика през 2022 г.³⁴

Свещеник и доцент Стоян Чиликов казва, че „християнската публицистика е призвана да свидетелства за истината“, тя отразява живота на Църквата, свидетелства за вярата, споделя духовен опит на база на християнски мироглед, води към живот в Бога.

Габриела Николова, журналист, се позовава на „Думите, що ви говоря, са дух и живот!“ (Иоан, 6:63) и казва, че християнската журналистика е „думи, които имат силата да събуждат у читателя глад и жажда за среща именно с тази Истина в личността на Христос“. Тя разграничава християнската журналистика от идеологическата, която цели да обслужи интересите на определена религиозна общност.

Андрей Захариев, журналист и преподавател, акцентира върху проповедното съдържание на християнските журналистически материали. Иван Стамболов, писател, поставя християнския мироглед, вярата, богобоязливостта, грамотността в догматичните и канонични измерения на вярата на автора, на субекта на християнската журналистика като отличителна нейна характеристика.

Какво е християнската журналистика според дадените определения? Тя е търсене и утвърждаване на истината, както и журналистиката въобще. Но, ако в нерелигиозната журналистика е възможен плурализъм на гледните точки, т.е. многоистинност, то християнската журналистика приема и

³³ Конституция на Република България, чл. 13, ал. 3. Държавен вестник, №56, 13.07.1991; изм. и доп. №66, 06.08.2024.

³⁴ Второ издание на конкурса „Казвайте истината“ – среща с победителите и журито. Православие БГ [online], 02.08.2022 [viewed 21.03.2025]. Available from: <https://www.pravoslavie.bg/?p=1626954>

разказва за една единствена божествена истина – Иисус Христос, като път, истина и живот. Върху тази основа се изгражда и специфичният християнски мироглед на автора.

Християнската журналистика е слово, както и всяка друга журналистика. Но християнската журналистика не се основана само върху реторика, но и върху омилетика, доколкото тя съдържа и елементи на проповедно слово. От друга страна, тук не става дума за слово с малка буква като думи, като реч, без което журналистиката не съществува, но и за Слово с главна буква – Слово, което е в началото, чрез което всичко е станало и без което нищо не е станало, т.е. Слово като Бог, в което има живот и светлина за хората (Йоан 1:1-4). Именно словото и Словото са съставните части на „дар Слово“, който представлява една трета от харизмата, като дар на Св. Дух. Останалите две трети са учителски и пророчески дар. Християнската журналистика носи това дарово триединство. Тя е учителна журналистика, доколкото води и поучава аудиторията си, а и самите автори, т.е. има образователна функция, създава образ на Бога, но не толкова в ума, колкото в сърцето, образува сърцето. Тя е прогностична журналистика – самото християнско благовестие, което християнската журналистика отразява и разпространява е пророческо, в този смисъл няма как и журналистиката да не е пророческа. Религиозната журналистика е духовна, християнската – също, и ако духовността създава визия, образ за бъдещето, то тя е и пророческа, прогностична. Словото, учителството, прогностичността създават усещане за харизматичност в християнската журналистика и, ако другите видове журналистика може и да не носят харизма, то за християнската харизмата е сякаш задължителна.

Може би харизматичността ще се окаже онзи компонент на християнската журналистика, който ще попречи на развитието на рожожурналистика и други форми на журналистика чрез изкуствен интелект в религиозното поле³⁵. Практиката показва и действието на изкуствени харизми, особено изградени чрез медиите за целите на политическото поле. Но ако политик може да се сдобие с изкуствена харизма и чрез нея да спечели гласовете на избирателите си, то при християнската журналистика усещането за автентичност и обаятелност, триединството на дар Слово, учителство и пророчество трудно може да се имитира или замести с негова привидност.

Харизматичността на християнската журналистика е различима в самото журналистическо произведение, тя е негова собствена основна характеристика. Подсилва се и от харизматичността на автора, т.е. на християнския журналист, за когото членовете на журито в конкурса за християнска

---

³⁵ По-подробно за рожожурналистика и изкуствен интелект в телевизията виж в ПЕШЕВА, Маргарита; МИХАЛОВА, Катя. Телевизията в България 1954–2024. Том IV. Онлайн телевизия, изкуствен интелект. Велико Търново: Фабер, 2024.

журналистика не без основание казват, че трябва да е особен като лични и професионални качества и с християнски мироглед. И накрая усещането за харизматичност идва от срещата на продукта, автора и аудиторията в Бога, защото именно там, към Истината по единствения Път следва да води християнското журналистическо творчество.

Възможно е емоционалната температура на даден журналистически продукт да се възприеме като харизматичност. На журналистиката именно управлението на емоционалната температура на аудиторията ѝ е едно от най-силните качества. Същото е в сила и за религиозната и християнската журналистика. Но емоциите сами по себе си са качество на душата, а за да е една журналистика религиозна или християнска, тя следва да е свързана с духа и духовността. От духовността идва харизматичността, а не от душевността, защото „душевният човек не възприема онова, що е от Божия Дух: за него това е безумство; и не може да го разбере, защото то се изследва духовно“ (1 Кор. 2:14).

Онова, що е от Божия Дух, е в основата на т. нар. християнски мироглед като задължителен компонент на християнската журналистика. И идва въпросът що е то християнски мироглед, чийто отговори са в средите на християнската апологетика и философия. Тук те няма да бъдат разисквани в дълбочина, но само в ключови понятия, за да послужат в изграждането на първоначалната дефинитивна основа на християнската журналистика.

„В основитѣ на мирогледа на човѣка“, както пише първият професор по основно богословие – апологетика, и първи декан на Богословския факултет – архим. д-р Евтимий Сапунджиев, са вярата и разумът. Те са „двата принципа за установяване на истинността на нѣщо“³⁶ – „двата“, членувано носи смисъл, че други принципи няма. Сигурно не е случайно, че първата лекция от катедрата на Богословския факултет на Софийския университет при неговото откриване през 1923 г. е именно върху елементите на вяра в основите на човешкото познание³⁷. Година по-рано, през 1922 г. и от катедрата на Философския факултет също се говори за вяра и знание³⁸. Сто години по-късно, през 2024 г. в Аулата на Софийския университет отново се мисли за вяра, знание, разум.³⁹

Принципът на вярата е свързан с приемането на истинността на нещо въз основа на непосредственото усещане, чувстване, интуиция. Вярата като

³⁶ САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Вѣра и разумъ. Русе: Вѣра и животъ, 1940, с. 58.

³⁷ САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Елементи на вѣра въ основитѣ на нашето познание. – В: САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Вѣра и разумъ. Русе: Вѣра и животъ, 1940, с. 56–81.

³⁸ КАЗАНДЖИЕВ, Спиридон. Знание и вѣра в научното познание. Годишникъ на Софийския Университетъ. Историко-филологически факултетъ, 1992, XVIII, 10, с. 4–24.

³⁹ Реч на проф. д-р Георги Вълчев, ректор на Софийски университет при връчването на дипломите на студентите от Богословски факултет на СУ, 22.09.2024 г.

компонент на човешкия и християнски мироглед е основанието на емоционалния компонент в християнската журналистика, който се допълва от рационалния, от принципа на разума. Принципът на разума се изразява в логическото обосноваване и доказуемост като фактори за истинността. Докато принципът на разума иска материални земни аргументи, принципът на вярата търси основанията си в човешкото сърце и духовната човешка природа. И още – вярата и разумът са „два гласа във тъмната алея на живота, които се откликват на копнежа на човъка за истина и смисъл във живота: единият – гласът на неговото „сърдце“ – вярата, и другият гласът на неговата интелектуална природа – разумът“⁴⁰.

Проблемът е – и именно него следва да адресира християнската журналистика, че „всеки съзнателен човък преживява когато и да било, мжкитъ на съмнението, мжкитъ на борбата между вярата и разума“⁴¹. Тази постановка е важна, за да може да се разбере, че вяра и разум са не в покой, а в борба. Борбата е самата същност на съмнението във вярата. Заложена е като възможност още с появата на критическо съзнание у човека, когато „възниква една борба между два принципа: принципа на разума и принципа на вярата, между принципа за установяване на истинността въз основа на обективни данни и принципа за установяване на истинността въз основа на субективни данни“⁴². Когато тази борба изведе до пропаст между вярата и разума, тогава животът преминава в режим на постистина и се усеща „нарастващата тревога за бъдещето на човечеството“, която „се споделя в еднаква степен и от религиозните, и от научните дейци“⁴³ днес.

„Пропасть“ означава разделяне и дори разминаване на двете същности на човека – веровата или още нравствената, аксиологическата, и разумната – интелектуаланата. Висок интелект с нисък морал е тревожно, пагубно човешко съчетание.

Ако я няма вярата, знанието, което едва ли стига до разум, води до изгубване на библейското съзнание. „Повечето от нас са загубили интегритета на библейското съзнание, дори и ако са запазили някакви фрагменти от библейска фразеология“, пише Георги Флоровски,⁴⁴ характеризирайки „съвременния човек“ и духовната ситуация на времето след Втората световна война. Има достатъчно основания да пренесем тази действителност и днес. Най-голямото от тях е болезнено продължаващият разрыв между вяра

⁴⁰ САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Крагък нарччик по Християнска апологетика. Часть първа. Въ борба съ религиознитъ съмнения. София: Университетска печатница, 1942, с. 3.

⁴¹ САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Вбра и разумъ. Русе: Вбра и животъ, 1940, с. 59.

⁴² САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Вбра и разумъ. Русе: Вбра и животъ, 1940, с. 59.

⁴³ ПЕНКОВ, Димо. Вяра и знание. Религиозна идентичност и светоглед: Човекът в европейската цивилизация на XXI век. София: 2019, с. 355.

⁴⁴ ФЛОРОВСКИ, Георги. Библия, църква, предание. София: Валдекс, 2003, с. 10.

и разум в човешката и обществената дейност, което води до разпарчетосана цялост на човешкото съзнание. Всъщност липсата на интегритет на библейското съзнание е причината, поради която „човечеството поумнява, а не помъдрява“⁴⁵. Изграждането на този интегритет, основан на хармония между вяра и разум, е цел на християнската журналистика, до която тя достига чрез верово-разумната основа на християнския мироглед.

Хосе Ортега-и-Гасет говори за неотложната необходимост от събиране и систематизиране на разпокъсаното човешко знание в единна цялост още през 1930 г. Според него тази задача би била по силите на нов вид талант, т. нар. „интегриращ талант“.⁴⁶ Но, за жалост, не ни казва повече за този талант и как той работи. Днес може да се допълни, че задачата е не само да се събере знанието, но знанието да се осмисли във вярата, за да се превърне в разум и той да хармонизира с вярата. В решаването на тази задача християнската журналистика като изградена върху християнския верово-разумен мироглед, има какво да даде. Може би тя и в по-широк план – религиозната журналистика, е практическо приложение на търсения от Ортега-и-Гасет „интегриращ талант“.

Заклучение

Социологията на религията отдавна е проверила и доказала интегриращата функция на религията като обществен феномен. Социологията на медиите и комуникациите дава същите резултати и за журналистиката като обществена дейност. Следователно може да се допусне, че религиозната журналистика и в частност – християнската, също има интегриращи функции.

Видимо религиозната журналистика предполага балансирано съчетание на журналистика и религия, на светско и религиозно. Този баланс може да се постигне чрез смесване на журналистическо майсторство с религиозна грамотност и социологическа култура. Ето практически пример за това как обучение в няколко професионални направления дава резултат в една професия. Направленията са: „Обществени комуникации и информационни науки“, което дава журналистически и комуникационни компетентност и умения, „Религия и теология“ – специфичното теологично познание, „Социология, антропология и науки за културата“ – разбиране на обществения контекст, в който се развива религиозната журналистика.

Невидимо религиозната журналистика интегрира материално и идеално, земно и небесно, душевно и духовно, от една страна. От друга – слово,

⁴⁵ КОСТОВ, Коста. За покварата и надеждите. In Spiro, 2021, №3 (61)

⁴⁶ ОРТЕГА-И-ГАСЕТ, Хосе. Мисията на университета. София: НБУ, 2016, с. 63–76.

учителство и прогностичност. И от трета – вяра и разум, особено християнската журналистика, както е разисквано в студията.

Остава въпросът може ли религиозната и в частност християнската журналистика практически да реализира интегриращи функции, както в микроплан – върху отделния човек и неговата малка социална група, така и в мезо- и макроперспектива. Отговори могат да бъдат дадени чрез историческо изследване на религиозната журналистика в България, също и чрез социологическо изследване на въздействието или ефектите на религиозната журналистика в процесите на обществено развитие.

Изследователската програма по религиозна журналистика у нас предстои да се разгръща. Само въз основа на класическия комуникационен модел на Уилбър Шрам и Шенън Уивър от 1948 г. се очертават изследвания на комуникатора – кой и какъв е религиозният или християнският журналист; на съобщението – жанрове, комуникативни кодове, реторика и омилетика в религиозното журналистическо творчество; на медията – специализирани или общопрофилни медии се занимават с религиозна журналистика, дейци, хабитус, правила на играта и капитали в религиозна медийно субполе; интересни биха били и аудиторните изследвания, а също и изследванията на ефектите на религиозното медийно съдържание. И тъй като всяко научно изследване започва от вече съществуващото познание, то и изследователската програма в областта на религиозната журналистика следва да започне с библиографско проучване. Такова тук е направено, но е възможно да се открият и други български публикации при следващо детайлизиране на изследователския предмет.

Студията е посветена на 1160-та годишнина от покръстването на българския народ.

БИБЛИОГРАФИЯ

- АЛЕКСАНДРОВ, Андриан. Богословието днес между духовната хармония и разнообразието от рефлексии в медиите. В: НАЗЪРСКА, Жоржета (и кол. ред.). *Хармония в различията*. София: Акад. изд. За буквите – О писменехъ, 2021, с. 141–154. [ALEKSANDROV, Andrian. Bogoslovieto dnes mezhdru duhovnata harmonia i raznobraziето ot refleksii v mediite. V: NAZARSKA, Zhorzhetta (i kol. red.). *Harmonia v razlichiyata*. Sofia: Akad. izd. Za bukвите – O pismeneha, 2021, s. 141–154.]
- АЛЕКСАНДРОВ, Андриан. Практическото богословие на XXI век: между медийната, научната и църковната комуникация. *Мисъл, Слово Текст*, Т. 3, 2021, с. 3–14. [ALEKSANDROV, Andrian. Prakticheskoto bogoslovie na XXI vek: mezhdru mediynata, nauchnata i tsarkovnata komunikatsia. *Misal, Slovo Tekst*, Т. 3, 2021, s. 3–14.]
- АНГЕЛОВА, Вяра. Български онлайн радиостанции на религиозна тематика. – В: ШОПОВА, Татяна (състав. и ред.) *Информационни технологии, култура, общество*. Благоевград: Унив. изд. Неофит Рилски, 2014, с. 207–218. [ANGELOVA, Vyara. Balgarski onlayn

- radiostantsii na religiozna tematika. – V: ShOPOVA, Tatyana (sastav. i red.) *Informatsionni tehnologii, kultura, obshchestvo*. Blagoevgrad: Univ. izd. „Neofit Rilski“, 2014, s. 207–218.]
- БАХТИН, Михаил. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. [BAHTIN, Mihail. *Voprosy literatury i estetiki: Issledovaniya raznykh let*. Moskva: Hudozhestvennaja literatura, 1975.]
- БОБЧЕВЪ, Стефанъ. Черковно право. София: Печатница „Художникъ“, 1927. [BOBCHEVY, Stefany. *Cherkovno pravo*. Sofia: Pechatnitsa „Hudozhniky“, 1927.]
- Второ издание на конкурса „Казвайте истината“ – среща с победителите и журито. Православие БГ [online], 02.08.2022. Available from: <https://www.pravoslavie.bg/?p=1626954> [21.03.2025]
- [Vtoro izdanie na konkursa „Kazvayte istinata“ – sreshta s pobeditelite i zhurito. *Pravoslavie BG* [online], 02.08.2022. Available from: <https://www.pravoslavie.bg/?p=1626954> [21.03.2025]
- ГЮРОВА, Зорница. Образ и послание – богословска и журналистическа интерпретация. В: *Годишник на Софийския университет. Факултет по журналистика и масова комуникация*: Т. 13, 2007, с. 403–422. [GYUROVA, Zornitsa. *Obraz i poslanie – bogoslovska i zhurnalistsicheska interpretatsia*. V: *Godishnik na Sofiyskia universitet. Fakultet po zhurnalistika i masova komunikatsia*: T. 13, 2007, s. 403–422.]
- ГЮРОВА, Зорница. Образът е медия: Православие и телевизия в България. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2016. [GYUROVA, Zornitsa. *Obrazat e media: Pravoslavie i televizia v Bulgaria*. Sofia: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 2016.]
- ЖЕЛЕВ, Иван. Взаимдействието на Църквата и медиите предполага взаимна отговорност. *Dveri na pravoslavieto* [online], 20.10.2021. Available from: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100656/catid,29/id,70868/view/article [21.03.2025] [ZHELEV, Ivan. *Vzaimodeystviето na Tsarkvata i mediите predpolaga vzaimna otgovornost*. *Dveri na pravoslavieto* [online], 20.10.2021. Available from: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100656/catid,29/id,70868/view/article [21.03.2025]
- ИЛИЕВ, Благовест. Силата на думите – тенденции и предизвикателства пред църковния PR за ролята и мястото на църквата в медиите. *Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика* [online], 15.06.2022. Available from: <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/silata-na-dumite-tendentsii-i-predizvikelstva-pred-tsarkovniya-pr-za-rolyata-i-myastoto-na-tsarkvata-v-mediите> [21.03.2025] [ILIEV, Blagovest. *Silata na dumite – tendentsii i predizvikelstva pred tsarkovnia PR za rolyata i myastoto na tsarkvata v mediите*. *Newmedia21.eu. Mediите на 21 век: Onlayn izdanie za izsledvania, analizi, kritika* [online], 15.06.2022. Available from: <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/silata-na-dumite-tendentsii-i-predizvikelstva-pred-tsarkovniya-pr-za-rolyata-i-myastoto-na-tsarkvata-v-mediите> [21.03.2025]
- КАЗАНДЖИЕВ, Спиридон. Знание и вѣра в научното познание. *Годишникъ на Софийския Университетъ. Историко-филологически факултетъ*, 1992, XVIII, 10, с. 4–24. [KAZANDZHIEV, Spiridon. *Znanie i vѣra v nauchnoto poznanie*. *Godishnika na Sofiyskia Universitea. Istoriko-filologicheski fakulteta*, 1992, XVIII, 10, s. 4–24.]
- КИРИЛОВ, Мартин. Религии, нови религиозни движения и секти: Съвременната религиозна ситуация в българското интернет пространство. *Медialog: електронно научно списание за изследване на медии, медийна култура и комуникации* = *Medialog* [online], 2019, №6, с. 229–252. Available from: <https://www.medialog-bg.com/?p=3316> [21.03.2025] [KIRILOV, Martin. *Religii, novi religiozni dvizhenia i sekti: Savremennata religiozna situatsia v balgarskoto internet prostranstvo*. *Medialog: elektronno nauchno spisanie za izsledvane na medii, mediyna kultura i komunikatsii* = *Medialog* [online], 2019, №6, s. 229–252. Available from: <https://www.medialog-bg.com/?p=3316> [21.03.2025]
- Конституция на Република България. Държавен вестник, №56, 13.07.1991; изм. и доп. №66, 06.08.2024.
- КОСТОВ, Коста. За покварата и надеждите. *InSpiro*, 2021, №3 (61) [KOSTOV, Kosta. *Za pokvarata i nadezhdite*. *InSpiro*, 2021, №3 (61)]
- МИХАЙЛОВ, Стоян. Социологическата система. София: М-8-М, 2010 [MIHAYLOV, Stoyan. *Sotsiologicheskata sistema*. Sofia: M-8-M, 2010]

- МИХАЙЛОВ, Стоян. Социологията в България след Втората световна война. София: М-8-М, 2003. [MIHAYLOV, Stoyan. *Sotsiologiyata v Bulgaria sled Vtorata svetovna voyna*. Sofia: M-8-M, 2003.]
- МИХАЙЛОВА, Катя. „Иконостас“ в телевизионния екран. – В: ПЕШЕВА, Маргарита; МИХАЙЛОВА, Катя (състав. и ред.) *Телевизията в България 2000-2013. Цифрова телевизия, медийно законодателство*. Т. 3. Велико Търново: Фабер, 2024, с. 285–301.
- МИХАЙЛОВА, Катя. Интелектуалците в антиинтелектуална ситуация. Пловдив: ИК-ВУСИ, 2023. [MIHAYLOVA, Katya. *Intelektualtsite v antiintelektualna situatsia*. Plovdiv: IK-VUSI, 2023.]
- НИКОЛОВ, Елит. Съвременето мое. София: Пропелер, 2017. [NIKOLOV, Elit. *Savremieto мое*. Sofia: Propeler, 2017.]
- НИКОЛОВ, Елит. Съвременето наше. София: Пропелер, 2017. [NIKOLOV, Elit. *Savremieto nashe*. Sofia: Propeler, 2017.]
- НУШЕВ, Костадин. Българската православна църква и съвременната медийна среда. *Светодавец*, 2020, no 3, 2020, с. 34–37. [NUSHEV, Kostadin. *Balgarskata pravoslavna tsarkva i savremennata mediyna sreda*. *Svetodavets*, 2020, no 3, 2020, s. 34–37.]
- ОМАРЧЕВСКИ, Александър. „Вяра и медии“ в Богословския факултет на СУ: Интервю; Водещ Десислава Танчева. *Радио Ватикана* [online], 22.06.2015. Available from: <https://shorturl.at/TPImL> [21.03.2025] [OMARCHEVSKI, Aleksandar. „Vyara i medii“ v Bogoslovskia fakultet na SU: Intervyu; Vodesht Desislava Tancheva. *Radio Vatikana* [online], 22.06.2015. Available from: <https://shorturl.at/TPImL> [21.03.2025]
- ОРТЕГА-И-ГАСЕТ, Хосе. Мисията на университета. София: НБУ, 2016 [ORTEGA-I-GASET, Jose. *Misiyata na universiteta*. Sofia: NBU, 2016]
- ПАНАЙОТОВ, Филип. Стефан Бобчев – първият историк на българската журналистика. *Медиите между мисията и бизнеса. Юбилейна научна конференция*, УНСС. София: ИК-УНСС, 2013. [PANAYOTOV, Filip. Stefan Bobchev – parviyat istorik na balgarskata zhurnalistika. *Mediite mezhdu misiyata i biznesa. Yubileyna nauchna konferentsia*, UNSS. Sofia: IK-UNSS, 2013.]
- ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Благословията на Патриарха: Интервю; Водещ Даниела Тренчева [video]. *Нова ТВ Ничия земя* [online], 04.01.2025. Available from: <https://shorturl.at/nJmPj> [21.03.2025] [PATRIARH DANIIL BALGARSKI. *Blagosloviyata na Patriarha: Intervyu; Vodesht Daniela Trencheva* [video]. *Nova TV Nichia zemya* [online], 04.01.2025. Available from: <https://shorturl.at/nJmPj> [21.03.2025]
- ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Патриарх Даниил – от монах до духовен водач на българите: Интервю; Водещ Светослав Иванов [video]. *bTV. 120 минути* [online], 12.01.2025. Available from: <https://www.btv.bg/shows/120-minuti/videos/patriarh-daniil-ot-monah-do-duhoven-vodach-na-balgarite.html> [21.03.2025] [PATRIARH DANIIL BALGARSKI. *Patriarh Daniil – ot monah do duhoven vodach na balgarite: Intervyu; Vodesht Svetoslav Ivanov* [video]. *bTV. 120 minuti* [online], 12.01.2025. Available from: <https://www.btv.bg/shows/120-minuti/videos/patriarh-daniil-ot-monah-do-duhoven-vodach-na-balgarite.html> [21.03.2025]
- ПАТРИАРХ ДАНИИЛ БЪЛГАРСКИ. Ролята на църквата е да покаже на хората, че има път: Интервю; Водещ Бойко Василев. *БНТ Панорама* [online], 19.07.2024. Available from: <https://bnt.bg/news/-v371619-330864news.html> [21.03.2025] [PATRIARH DANIIL BALGARSKI. *Rolyata na tsarkvata e da pokazhe na horata, che ima pat: Intervyu; Vodesht Boyko Vasilev. BNT Panorama* [online], 19.07.2024. Available from: <https://bnt.bg/news/-v371619-330864news.html> [21.03.2025]
- ПЕНКОВ, Димо. Вяра и знание. *Религиозна идентичност и светоглед: Човекът в европейската цивилизация на XXI век*. София: 2019. [PENKOV, Dimo. *Vyara i znanie. Religiozna identichnost i svetogled: Chovekat v evropeyskata tsivilizatsia na XXI vek*. Sofia: 2019.]
- ПЕТЕВ, Тодор. Към социология на масовите комуникации. София: БАН, 1979. [PETEV, Todor. *Kam sotsiologia na masovite komunikatsii*. Sofia: BAN, 1979.]
- ПЕШЕВА, Маргарита; МИХАЛОВА, Катя. Телевизията в България 1954–2024. Том IV. *Онлайн телевизия, изкуствен интелект*. Велико Търново: Фабер, 2024. [PESHEVA, Margarita;

- МИHALOVA, Katya. *Televiziyata v Bulgaria 1954–2024. Tom IV. Onlayn televizia, izkustven intelekt*. Veliko Tarnovo: Faber, 2024.]
- ПОЗДЯНКОВА, Е. Г. Церковная журналистика: история и современность. Курган: Курганского гос. ун-та, 2010. [POZDYANKOVA, E. G. *Tserkovnaya zhurnalistika: istoria i savremenosty*. Kurgan: Kurganskogo gos. un-ta, 2010.]
- Промяна на знатите: Медии и религия: Специално издание на „Обектив“. София: Български хелзински комитет, 1997. [*Promyana na znatsite: Medii i religia: Spetsialno izdanie na „Obektiv“*. Sofia: Balgarski helzinski komitet, 1997.]
- САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. *Въра и разумъ*. Русе: Въра и животь, 1940. [SAPUNDZHIEVA, Evtimiy. *Vbra i razuma*. Ruse: Vbra i zhivota, 1940.]
- САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Кратък нарѣчник по Християнска апологетика. Часть първа. Въ борба съ религиознитъ съмнения. София: Университетска печатница, 1942. [SAPUNDZHIEVA, Evtimiy. *Krataka narѣchnik po Hristiyanska apologetika. Chasty parva. Va borba sa religioznitѣ samnenia*. Sofia: Universitetska pechatnitsa, 1942.]
- САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Писма за Джновизъма. София: Св. Синодъ на българската църква, 1923. [SAPUNDZHIEVA, Evtimiy. *Pisma za Джновизъма*. Sofia: Sv. Sinoda na balgarskata tsarkva, 1923.]
- САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. Потрѣбность отъ религия. – В: САПУНДЖИЕВЪ, Евтимий. *Въра и разумъ*. Русе: Въра и животь, 1940 [SAPUNDZHIEVA, Evtimiy. *Potrѣbnosta ota religia*. – V: SAPUNDZHIEVA, Evtimiy. *Vbra i razuma*. Ruse: Vbra i zhivota, 1940]
- ФЛОРОВСКИ, Георги. Библия, църква, предание. София: Валдекс, 2003. [FLOROVSKI, Georgi. *Biblia, tsarkva, predanie*. Sofia: Valdeks, 2003.]
- ЦВЕТКОВА, Милена (авт.-състав.); ВЪЛКАНОВА, Веселина; СТЕФАНОВ, Валери (н.ред.); БЕЛИЧКОВ, Петър (библ. ред.). *Медии и комуникации. Научна библиография 1990–2022 г.* София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022. [TSVETKOVA, Milena (avt.-sastav.); VALKANOVA, Veselina; STEFANOV, Valeri (n.red.); VELICHKOV, Petar (bibl. red.). *Medii i komunikatsii. Nauchna bibliografia 1990–2022 g*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2022.]
- Църква и медии: резолюция. *Православие.бг.* [online], 09.09.2005. Available from: <https://www.pravoslavie.bg/?p=359> [21.03.2025]
- FLANAGAN, K.; JUPP, P. S. (eds.). *Sociology of Spirituality*. London: Routledge, 2016.
- JENSEN, Howard. *The Rise of Religious Journalism in the United States*. Chicago: The University of Chicago Dissertations & Theses, 1920.
- NORD, D. Paul. Teleology and News: The Religious Roots of American Journalism, 1630-1730. *The Journal of American History*, 1990, vol. 77, no 1, pp. 9-38.